

KØBENHAVNS BRAND 1728 OG DENS VIRKNINGER I BOGVERDENEN

EN OVERSIGT

VED EMANUEL SEJR

DEN store Brand 1728, den frygteligste, som nogensinde har hærget København, begyndte Onsdag den 20. Oktober om Aftenen mellem Kl. 7 og 8. Ilden opstod i et lille Hus i Nærheden af Vesterport, og en heftig Sydvestvind drev den hurtigt ind mod Byen. I Løbet af faa Timer stod Store og Lille Sct. Clemensstræde, Vestergade, Studiestræde og Larsbjørnstræde lige hen til Sct. Pederstræde i lys Lue. Ulykkeligvis var Vandet fra hele denne Del af Byen oppumpet for at anvendes til den nyudgravede Peblingsø, og man greb da til at tage Vand til Slukning fra Rendestenene; men Slangerne tilstoppedes med Snavs eller revnede og blev ubrugelige. I det hele taget formede Slukningsarbejdet sig som en Parodi. Fra den forfjamskede Kommandant bredte almindelig Panik sig til Brandfolkene, som iøvrigt var jævnt berusede, fordi der netop den Dag havde været afholdt Slukningsøvelse, som man — Traditionen tro — havde afsluttet med en personlig Ekstra-Slukning. Heller ikke Politimester Himmerich skal have været ædru.

Til alt Uheld opstod der samme Aften mellem Kl. 10 og 11 en Brand paa Nørregade, der med sine mange Bryggerier og Brænderier var meget brandfarlig, og i Løbet af Natten var Ilden naaet næsten til Nørrevold. Kl. 8 Torsdag Morgen brændte Bispegaarden og Petri Kirke. For at standse Ildens videre Fremtrængen sprængte man Vinkælderen »Blasen«, Hjørnehuset af Nørregade og Gammeltorv, i

Luften, men opnaaede kun at give Ilden ny Næring. Gnisterne fængede i det mægtige Spir paa Frue Kirke, og snart lyste det som en Kæmpe-Fakkel for derefter at styrte ned med et voldsomt Brag. Hele Kirken — paa Koret og Sakristiet nær — blev ødelagt og med den alt det Bohave, man havde reddet herind fra de brændende Huse. Samtidig brændte Universitetet; Ilden sprang over Fiolstræde og fortsatte ad Kannikestræde med dets Kollegier og Professorboliger, og Kl. 4 Torsdag Eftermiddag naaede den Købmagergade, hvor den ødelagde Trinitatis Kirke. Paa dette Tidspunkt slog Vinden om og drev Flammerne ned mod Stranden. Helligaandskirkens Taarn faldt Kl. 8 Aften, og i Løbet af Natten brændte det paa hele Strækningen fra Vesterport ud til Gothersgade og fra Nørreport ned mod Vimmelskaftet og Amagertorv. Fredag Morgen gik Ilden frem gennem Raadhusstræde, derefter ad Kompagnistræde og Læderstræde. Om Aftenen mellem 6 og 7 brændte de nederste Huse ved Stranden paa Hjørnet af Knabrostræde. Ogsaa den nederste Del af Købmagergade samt Pilestræde og Myntergade brændte i Løbet af Fredagen, og først Lørdag lykkedes det at standse Ilden helt.

Forvirring og Elendighed herskede da overalt. 60 Gader, næsten Halvdelen af Byen, var brændt. Foruden de store offentlige Bygninger, 6 Kirker, Raadhuset, Universitetet o. s. v., var 1640 Privat-huse lagt i Aske, og 3700 Familier husvilde.*

Men hvor stor den materielle Skade end var — og efter Datidens Forhold var der ødelagt for kolossale Summer — saa drejede det sig dog her om Ting, som Møl og Rust fortærer, og som derfor ogsaa i nogen Maade kunde erstattes. Hvad derimod den lærde Verden angik, da havde den ved Branden lidt et Tab, som endnu den Dag

* Øjensvidneskildringer af Branden findes bl. a. i: Danske Samlinger II, S. 71 ff., *P. Horrebow*: Opera III, S. 68 ff., Journal for Politik etc., 1811 I, S. 115 ff., *Reiser*: Ildebrands- Levned- og Forfølgelseshistorie. Af almindelige Skildringer af Branden kan iøvrigt henvises til *Andr. Hojer*: König Friederich des Vierten gloriwürdigstes Leben II, S. 191 ff., *O. Nielsen*: Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse VI, S. 480 ff.

i Dag er føleligt. Som Professor *Arne Magnusson* skrev i 1729: »Der bleve saa at sige alle de Bøger opbrændte, som vare i Staden, saa jeg troer, at det Tab vil ikke i nogle Aarhundreder tilfulde erstattes, ligesom det og er vist, at noget deraf aldrig staa til at oprette.«

Af alle Universitetets Bygninger blev kun den lille Konsistoriebygning reddet; men heri fandtes til Gengæld Universitetets Arkiv, uden hvilket dets ældre Historie næsten vilde have været udslettet. Af tabte videnskabelige Institutioner maa især nævnes Observatoriet paa Rundetaarn med Ole Rømers og Tyge Brahes berømte Instrumenter, saaledes Tyge Brahes mærkelige Himmelglobus af Træ, der var 3 Alen i Tværmaal og belagt med en Messingplade, hvorpaa tusind Fixstjerner Position var angivet.

Alle Studenterkollegierne brændte. Af Regensen blev dog en Smule tilbage tilligemed Kirken, hvortil Regensprovsten, *Fr. Nannestad*, og andre reddede deres Ejendele. Derimod blev *Borchs Kollegium* fuldstændig ødelagt og dermed det rigt udstyrede *Pinakothek* med en Række Portrætter af berømte danske og udenlandske Læger, samt et *Museum variorum*, der efter Tidens Skik bestod af en Samling zoologiske og botaniske Mærkværdigheder. Værst var dog Tabet af Biblioteket, som talte over 3150 Bind, og hvis Grundstamme var Borchs egen værdifulde Bogsamling, der var meget beundret af Samtiden. Især var Kemien stærkt repræsenteret; Borch havde bl. a. haft de mange »chymiske« Skrifter, som Tyge Brahes lærde Søster Sofie i sin Tid havde ejet. Desuden fandtes ca. 150 sjældne Haandskrifter, skænket af Borch og andre, og endelig 500 af Alumnernes Disputatser og øvrige Udarbejdelser, trykte og utrykte. Biblioteksalen var saa rigt udstyret, at den hørte til det daværende Københavns Seværdigheder.

Paa *Elers' Kollegium*, der endnu var ungt og fattigt, fandtes ingen nævneværdig Bogsamling. Derimod var Missionskollegiets Bogtrykkeri installeret i Bygningen og gik saaledes til Grunde ved Branden. Samtidig brændte bl. a. næsten hele Oplaget af en netop trykt Bibel,

hvorfor Eksemplarer af Missionskollegiets Bibel 1728 nu er en stor Sjældenhed. Af *Valkendorfs Kollegium* blev nederste Stokværk staaende uskadt, og Kollegiets Bibliotek, ca. 2500 Bind, som var installeret her, blev saaledes reddet.

Men Hovedtabet paa Bibliotekernes Omraade var naturligvis selve *Universitetsbibliotekets* Tilintetgørelse. Saavel Hovedbiblioteket paa Loftet over Trinitatis Kirke som en lille Afdeling, *Bibliotheca Hopenneriana*, der var opstillet i Frue Kirke, gik med Undtagelse af ganske faa Værker fuldstændig til Grunde. Universitetsbiblioteket regnedes af Datiden for »eine der besten und grössesten in Europa«. Det talte ca. 35,000 Bd. foruden en stor og meget værdifuld Manuskriptsamling. I Løbet af det 17. Aarhundredes sidste Halvdel var det blevet forøget ved en Række værdifulde Dotationer; nu var det hele lagt i Aske. For de nyere Værkers Vedkommende lod det meste sig vel erstatte, men af den ældste Litteratur forsvandt ved Branden mangt og meget, som kun kendtes i dette ene Eksempel. Af Haandskrifter brændte f. Eks. *Resens* 30 Foliobind store »Atlas Danicus«. I det hele taget var Tabet af Universitetsbibliotekets Manuskriptsamling, der indeholdt en Rigdom af Kilder til Danmarks Historie, naturligvis uopretteligt. Ganske vist var der i Tidens Løb af ikke faa Numre taget Afskrifter, som fandtes spredt rundt i Landet i private Biblioteker; men alt i alt maa Universitetsbibliotekets Tilintetgørelse betegnes som en af de største Ulykker, der nogensinde er overgaaet dansk Videnskab.

Af de Privatbiblioteker, som tog Skade under Branden, var Professor *Arne Magnussons* det værdifuldeste. En stor Del af hans Samlinger lykkedes det dog at redde; de indgik senere i Universitetsbiblioteket som den *Arnemagnæanske Samling*, den Dag i Dag Hovedarsenalet for Studiet af den oldnorske og oldislandske Litteratur.

Arne Magnusson boede i Store Kannikestræde og vægrede sig længe ved at tro, at Branden kunde blive en Fare ogsaa for ham. Han mente, at Øvrighedens Foranstaltninger nok kunde standse Il-

dens videre Fremtrængen, og først da Frue Kirke brændte, gik han halvt modstræbende ind paa at lade sine Ejendele bringe i Sikkerhed. Man naaede at faa Størstedelen af Haandskrifterne reddet med Undtagelse af hans egne skriftlige Udarbejdelser, Rækker af Diplomafskrifter og Kopibøger og enkelte nordiske Pergamenthaandskrifter. Men næsten alle de trykte Bøger blev et Rov for Luerne. Da Arne Magnusson for sidste Gang gik ud af det brændende Hus, pegede han paa Boghylderne og sagde: »Der ere de Bøger, som ikke ere at faa nogetsteds meer i Verden.«

Senere Undersøgelser har godtgjort, at Arne Magnussons Tab ikke var fuldt saa store, som han selv troede. Men Branden havde givet den gamle Samler et Knæk, og han døde godt et Aar efter, i Begyndelsen af 1730.

Et andet stort Privatbibliotek, der helt gik tabt, var Biskop *Christen Worms*. Fra Bispegaarden, der laa i Studiestræde lige over for Frue Kirke, var det flyttet ind i Kirken og brændte derefter sammen med den. Biskop Worm, som var paa Visitatsrejse, da Branden brød løs, naaede først hjem, da alt var forbi, og det eneste, han reddede, var 3 Bøger, han havde haft med sig paa Rejsen. Hans Bibliotek var tildels en Arv efter Farfaderen, Lægen og Oldgranskeren Ole Worm, og Faderen, Professor Willum Worm, og indeholdt en betydelig Samling af danske Middelalderhaandskrifter, mens det iøvrigt navnlig berømmes for sin Rigdom i dansk Kirkehistorie.

Forinden Branden var dog en væsentlig Del af Manuskripterne Tid efter anden kommen paa andre Hænder og undgik derved Tilintetgørelsen. Runehaandskriftet til Skaanske Lov var saaledes foræret til Ole Borch, der laante det til Arne Magnusson, i hvis Samling det nu findes. Og Arne Magnusson selv havde som Gave modtaget flere meget værdifulde oldnorsk-islandske og danske Middelalderhaandskrifter. Ligeledes var Frederik Rostgaard paa en eller anden Maade blevet Ejer af en hel Række Wormske Manuskripter,

som senere ad forskellige Veje er havnet dels i Det kgl. Bibliotek, dels i Universitetsbiblioteket.

Af Universitetsprofessorerne mistede flere helt eller delvis deres Bogsamlinger ved Branden. Prof. *Hans Steenbuch* naaede at flytte sine Bøger samt sine skriftlige Udarbejdelser* til Prof. *Hans Gram*, hvor det hele dog kort efter brændte. Gram selv reddede sine indbundne Bøger, men maatte lade de uindbundne i Stikken. Hans Udgave af Ole Worms Brevsamling var saa godt som færdig fra Pressen; nu brændte en stor Del af Oplaget. En ny Udgave fremkom først 1751.

Prof. *Peder Horrebow* mistede alle sine Ejendele og reddede af sit Bibliotek kun et Skrin indeholdende nogle af Ole Rømers og hans egne Skrifter. *Caspar Bartholin* havde i Tide begyndt Udflytningen og naaede at redde det meste af sit Indbo, medens Broderen, Dr. *Hans Bartholin*, var mindre heldig. »Præsten til Rundetaarn«, Prof. *Anchersen*, lod sine Ejendele bringe ind i Trinitatis Kirke, hvor de saa senere brændte.

Ogsaa den djærve Stiftsprovst *Morten Reenberg's* Bibliotek brændte; han havde efter sit eget Udsagn lige saa mange Folianter, som Job havde haft Kameler, 3: tre Tusinde. Desuden ødelagdes hans Manuskripter, hans Naturaliekabinet og en betydelig Møntsamling.

Sammen med Raadhuset brændte ogsaa Raadstuearkivet. Raadstueskriver *A. Raff* fik vel reddet en Del af de gamle Privilegier og adskillige af de nyere Sager; men Rækker af Stadens Regnskaber og Raadstueprotokoller gik tabt og med dem Kendskabet til en Mængde vigtige Omstændigheder i Borgerskabets Livsvilkaar i 16. og 17. Aarhundrede, som aldrig vil kunne oplyses af andre Kilder.

* I *Dänische Bibliothec* II, 1738, S. 413 hedder det: »... in dem Brande 1728 ... büste er seinen Büchervorrath und MSten ein, und zu der Zeit giengen auch allerhand merckwürdige Nachrichten verlohren, welche er selbst von seinen Leben gesammelt hatte.«

Man regner i Almindelighed, at der ved Branden 1728 ødelagdes 6 af Københavns 10 Bogtrykkerier. Allerede samme Aar nævnes det i en af de mange Viser, som Branden affødte.* Det hedder her:

Sex ret skønne Trykkerier
 Løbe sammen i den Brand,
 Stile, Presser stille tier,
 Sagen de ej tale kand:
 Ach, Materier og meere!
 Hvo kand Sagen rapportere?

Digteren synes virkelig at have haft Vanskeligheder ved at »rapportere Sagen« — i hvert Fald paa Vers. Men i en Prosa-Fodnote opregner han Trykkerierne, »som var det Kongl., Missions-Collegii, Wielandtes, Bokkenhoffers, Phønixbergs og Høpfners Bogtrykkerier.«

Skønt Bogtrykkerkunsten i Danmark i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede gennemgaaende stod saa lavt som ingensinde før eller senere — eller netop derfor — betød Branden altsaa ogsaa paa dette Omraade et betydeligt Tab for den litterære Verden. Thi Byens største Trykkerier var blandt de ødelagte.

Det kgl. Bogtrykkeri, hvis Direktør var Assessor *Johannes Laverentsen*, Anders Sørensen Vedels Datterdatterensøn, var det fornemste, om end ikke det bedste.

Missionskollegiets Bogtrykkeri, der var installeret i Elers' Kollegium, er allerede nævnt. Det var oprettet 1714 og trykte især Bibler og Salmebøger. Det genoprettedes ikke efter Branden, men dets Virksomhed overtoges af Vajsenhusets Trykkeri.

Det Bockenhofferske Trykkeri var oprettet af *Johan Philip Bockenboffer* allerede 1659; efter hans Død i 1697 fortsatte Enken og senere en Søn Trykkeriet, men det synes ikke genoprettet efter Branden.

* Sandfærdig Beretning om den ulykkelige Ildebrand, som overgik den Kongelige Residentz-Stad København, den 20, 21 og 22 October, Anno 1728. Sangviis forfattet. 1728.

Den driftigste af Tidens Bogtrykkere var *Joachim Wielandt*, hvis Navnkundighed som bekendt især skyldes hans Virksomhed som Avis- og Tidsskriftudgiver. Ved Branden brændte sammen med Trykkeriet bl. a. Oplaget af de under Christian V og Frederik IV udkomne Forordninger, som netop var færdigtrykt. Wielandt fik imidlertid hurtigt sin Virksomhed i Gang igen, men døde allerede 1730.

Johan Førgen Høpfner var 1722 bleven Universitetets 2. Bogtrykker. Ved Branden mistede han Trykkeriet, to Huse i Skindergade og Oplaget af en Del Forlagsartikler. Men ogsaa han fik snart Virksomheden paa Fode igen og indrettede Trykkeriet langt bedre end før.

Den sjette brandlidte Bogtrykker, *Poul Johannes Phoenixberg*, den herostratisk berømte Eftertrykker af Holbergs Komedier, levede kummerligt af sit Trykkeri; da Branden udbrød, boede han »paa Skræderlagshuus i brolliggerstr.«, og hans Bogtrykkeri kom ikke i Gang mere. Han døde allerede tre Fjeringaar efter Branden.

Foruden disse seks Bogtrykkerier er dog muligvis endnu et Par gaaet tilgrunde ved Branden. Chr. Falster skriver 1729 i et Brev til Havercamp, at der var 7 Trykkerier, som blev ødelagt. Det syvende kunde da være *Johan Christoffer Brandts*. Nyerup angiver denne Bogtrykkers Virksomhed til Aarene 1717-22. Ogsaa senere har Trykkeriet dog været i Gang, men da det væsentlig drejede sig om Bagateller og Viser, der ofte var af en saadan Art, at de med Rette udgik fra Skidenstræde, hvor Brandt boede i 1728, kan Tabet af Trykkeriet ikke siges at have været synderlig beklageligt for andre end Ejeren.

I den af Branden ødelagte Bydel boede endelig endnu en Bogtrykker, *Chr. Thilo*, som en af Lejerne i »Universitetets 3de Vaaning« i Lille Kannikestræde, og det hedder om ham, at han »haver taget Skade i branden«. Men om det er ham selv eller hans eventuelle Trykkeri, der har taget Skade, vides ikke. Iøvrigt synes han, i hvert Fald tidligere, at have staaet i Forbindelse med Wielandt.

Blandt de Trykkerier, som sparedes ved Branden, var det bedste

af dem alle: *Joachim Schmetgens*, som laa ved Nicolai Kirke. Schmetgen, der havde Titel af Hans kgl. Højheds (Prins Frederiks) Bogtrykker, har trykt en Række Værker, som ved deres Udstyr rager højt op over Tidens øvrige typografiske Frembringelser.

Ramte Branden Trykkerierne haardt, gik det ikke mindre ud over Bogbinderne. Der fandtes i 1728 10 Mestre i København optaget i Lauget; men en Del flere synes dog at have været i Virksomhed. I Mandtalslisten findes saaledes 13 Bogbindere foruden Fri-Mesteren *Caspar Johan Als* fra Horsens, som Kongen i 1723 havde givet Lov til — i Modstrid med Laugsrettighederne — at nedsætte sig som Bogbinder i København, indtil han kunde tjene noget at komme i Lauget for. Af disse 13 Bogbindere ramte Branden de 9, hvoriblandt Oldermænden *Johann Boppenhausen*, som boede i egen Ejendom i Skindergade. Da Bogbinderne — ligesom Bogtrykkerne — tillige forhandlede Bøger, er sikkert store Oplag gaaet op i Luer, om end det gennemgaaende har været Litteratur af ringe Værdi, mest vel Viser, der udgjorde Hovedparten af Menigmands Læsning. Som Arianke Bogtrykkers siger i *Barselstuen*: »Naar vi kan sælge 4000 Viser, kan vi ikke sælge 200 gode Bøger.«

Færre Tab havde Boghandlerne. I Begyndelsen af det 18. Aarhundrede var Boghandelen i det hele taget kun lidet udviklet; thi da hele den indenlandske Kommissionshandel var fri og i udstrakt Grad dyrkedes af Bogtrykkere og Bogbindere, blev der som særlig Opgave for Boghandlerne kun tilbage at »forlægge og fra fremmede Steder at indforskrive Bøger«, hvad de ikke skulde spinde Guld ved. Den Tids Boghandlere rejste da ogsaa ofte, ikke blot rundt til Landets større Byer, men i Norge og Udlandet. I København fandtes i 1722 »tre Boglader, nemlig *Daniel Paullis* to, af hvilke den ene er paa Børsen og den anden tæt ved Frue Kirke, og saa *Johan Chr. Rothes* paa Købmagergade; de pleje hver Dag at være aabne for Købere.«* I 1728 nævner Mandtalslisten fire Boghandlere, af hvilke de

* *A. Thura*: Idea hist. litt. Dan., Hamborg 1723, S. 238-39.

to boede i den ødelagte Bydel; og i hvert Fald den ene, *Hieronimus Chr. Paulli*, har haft en ikke helt lille Forretning, da han beskæftigede 2 Boghandlersvende og 1 Dreng.

Hermed er Brandens Passiver i Bogverdenen opgjort. Til dens Aktiver maa vel regnes den anselige Række Viser og andre poetiske eller prosaiske Udladninger, som hentede Inspiration fra den ulykkelige Begivenhed, om end deres reele Værdi tør siges gennemgaaende at være mere end tvivlsom.

Viser udgjorde som før nævnt en væsentlig Del af Menigmands Læsning. Videnskabens Sprog var oftest Latin eller dog et Dansk saa spækket med latinske Sentenser og Fremmedord, at det var nogenlunde utilgængeligt for andre end de indviede, selv naar mere almene Emner behandledes. Avislitteraturen var endnu i sin Vorden, og den jævne Mand og — især — Kvinde søgte da til Romaner og Viser. Der var, skriver Holberg, »mange Editioner af Holger Danskes, Rolands og Dr. Fausti og Finkeridderens Historier, men ikkun faa af gode Bøger, udi hvilke den gemene Almue finder ingen Smag«. Men især var Viserne yndede. Ikke blot til Bryllup og Begravelse slyngede Poeten sine Rim, men enhver usædvanlig Begivenhed fik ham til at fare i Blækhornet og berige Folket med et Kvad. Hvor meget mere maatte da ikke den store Brand, der af Samtiden følte som en Nationalulykke, inspirere, ikke blot Poeten »udi Aabenraa«, men ogsaa den mere fremtrædende.*

Tidens poetiske Frembringelser var jo i det hele taget temmelig mistrøstige, og en Gennemgang af hele denne Viselitteratur er da ogsaa en Ørkenvandring, som kun byder yderst faa Oaser. Egentlige Beretninger om Fakta forekommer kun i ringe Grad og da oftest ledsaget af uendelige opbyggelige Betragtninger. Branden skildres

* En Fortegnelse over de Branden behandelende Viser etc. findes i Bibl. Dan. II, Sp. 608 ff. De enkelte Viser er nu — som al ældre Lejlighedsliteratur — meget sjældne. Fire af dem er optrykt og udsendt af Andr. Fred. Høst & Søn's Forlag 1925 ved Dr. phil. *Lauritz Nielsen*.

som et Udslag af Guds Vrede, og der manes til Bøn og Gudsfrygt for om muligt derved at afværge lignende Ulykker i Fremtiden. Jo mere dreven Poeten er, desto mere bombastisk bliver hans Udtryksmaade, jo kunstigere stilles Ordene paa Skruer.

Taaaleligst forekommer egentlig de mest primitive Viser, der er ubehjælpsomt rimet Prosa, men uden megen Svulst. De kan falde tørt opremsende, men giver dog et konkret Billede:

Hvor er Professorers Gaarde?
Med Bibliothekerne?
Med Collegierne borte,
Ach! hvor Manuscripterne?
Studi-Gaard, Academiet,
Raad-Huus, Dom-Huus, Politiet.

Skal noget særlig rædselsfuldt fremhæves, véd Poeten ingen anden Udvej end at anvende en typografisk Understregning, skønt det troskyldigt-drastiske Udtryk egentlig er virkningsfuldt nok i sig selv — men ganske vist paa en lidt anden Maade end den af Forfatteren tilsigtede:

Hospitalet ikke glemmer
Syitten stegte paa sin Seng;
Andre miste Liv og Lemmer
Hist og her; det gik i fleng:
Ach hvor meget gik til Meene!
Vanheld kommer sielden eene.

Undertiden kommer et Billede, som ikke er uden Liv:

Ved Vester-Port blev Ilden begyndt,
Og fløy omkring, som en Fugl gesvindt.

Men ellers er Ubehjælpsomheden mest fremtrædende, i Ordvalg og Udtryk, og dertil kommer et rumlende, træskotungt Trav i de poetiske Støvler:

Stor Jammer-Skrig og Fare Var da paa fære her:
 Ilden ey vilde spare De deylig Bygninger,
 Ey rare Sager, Guld, Bøger, dyrbare Vahre
 Man maatte lade fare, Som nu er ickun Muld.

Kommer vi til de mere rutinerede Poeter, bliver Sproget vel bedre, men Udtrykkene og Billederne til Gengæld svulstigere eller mere skruede. Præsten, Historikeren og Poeten *Peter Getreuer* synger i sit *Fellis Suk i fellis Sorg over dend fæle Ildebrand* (se Fig. S. 91):

Ak u-lyksalig Brand! Ak u-lyksalig Time!
 Da denne *Fomfru-Stad* for Ilden maa besvime,
 Der, som en Qvinde, løb bespændt med Lue-Ild
 Fra Huus til Huus, fra Sogn til andet Elle-vild.

Og den af Samtiden som Digter højt beundrede Præst *Førgen Friis*, der havde Frederik IV's særlige Gunst, ikke mindst paa Grund af sin poetiske Elegance, har følgende Vers om Frue Kirke i sin *Kiøbenhavns Taare udøste i den store og bedrøvelige Ildebrand* (se Fig. S. 93):

Vor Frue imidlertid i denne Qvalm og Varme
 Faldt ned paa sine Knæ, Gud maatte sig forbarne!
 Hun gav det sidste Suk og saa besvimed hen,
 Det bliver længe til, hun kommer sig igjen.

Men især er Poesierne overfyldt af opbyggelige og moraliserende Betragtninger. Efterfølgende findes i et anonymt Digt: *Et Gudeligt og glædeligt, Lyksaligt og saligt Nyt-Aar Tilønskes Hiertelig Det med den Forskrekkelige store Ildebrand den 20. 21. 22. Octobr. Ao. 1728 Hiemsøgte Kiøbenhavn, Hvilken og i sin store Sorg Velmeent Raad og Trøst Eenfoldig meddeeles Af en Medlidende og Medsørgende, o. s. v.*

Luk Sindets Øjne op! betragt Guds store Vrede!
 Der maatte Ilden saa til Syndens Straf udbrede,
 At Syndens værste Ild ved Ildebrandens Bud
 Saa til dit Beste maa tilbørlig slukkes ud.

Giv Vandets Mangel ey og andet sligt kun Skylden;
 Den største Aarsag var til Branden Synde-Bylden!
 Den stoppede for Vand
 Der ofte pukket er paa Spøiterne; nu kiendes,
 Hvor lidet Ilden kand ved Spøiterne afvendes,
 Naar Guds Barmhiertighed ey giver Held dertil;
 Men hans Retfærdighed for Synden straffe vil.

Disse nidkære Strofer, der vel skyldes en pietistisk Svovlprædikant, savner ikke en vis Kraft. Men oftest lunter de opbyggelige Vers afsted i barok Smagløshed eller ordrig Uforstaaelighed som i *Den afbrændte Vor Frue Meenigheds Jule-Offet 1728, af Een Lem for alle i Menigheden:*

Ak! vor Zion, Ak! vor Trøst,
 Skal vi nu en Liig-Sang qvæde
 For vor vaanlig Jule-Glæde
 Ved *vor Frues* kierlig Brøst!
 Hvor er nu din Jule-Die
 Vi af dine Brøster sude.
 O! vi maae i Asken lude
 Nu paa fremmed Trængsels-Strie!

 O, Troe-Hyrder Brave Mænd!
 Udaf *Bierget* Røsten skryte,
 Manden aldrig Puder syte,
 Være sig til den og den,
 Gamle *Jacob*, Himlens-Ven!
 Søde Korsets Prædikanter!
 Du *vor Frues* ældst' *Dravanter!*
 Hvor er du nu flygten hen

Det kan have været den Slags, Nyerup tænkte paa, da han skrev, at Bogtrykkerpresserne mestendels »svedede over det meget gudelike Tøj, som i de Dage og længe efter var currente Varer«.

Paa mange forskellige Maader blev Branden behandlet; den findes

Fællis Suk i fællis Sorg
Over dend fæle Ildbrand

Som overgif dend Eld-gamle
Kongelige Residence-Stad Kiøbenhavn
Onsdagen den 20 Octobr. 1728.
Kloffen imellem 7 og 8 slet om Aftenen,
Hvor ved een stor deel af denne
Skønne Stad undergif:

Den Stormægtigste, Aller-
naadigste Arve-Herre og Konge,
Frideric dend Sterde,
Konge til Dannemark og
Norge, etc. etc. etc.

Til Ere

I Sine Høj-priselige Anstalter,
De Kongelige Indbyggere
Til Trost i deres Bedrøvelse,
Dend Samle Kongelige Residence-Stad
KIØBENHAVN
Til ævig Sorge-Minde
hos Efterkommerne,

Et at udviise en fællis Medlidenhed over Staden,
Gorfatted i disse faa Danske Vers af
Deres Allernaadigste Majests.

Allerunderdanigste Arve Undersaat,
Aller tropligtffuldigste Diener
og u-afadelige Forbedere

Christian Peter Getreuer
Sogne Præst for Dnslev og Eskildstrup
Meenigheder i Falster.

Kiøbenhavn, Trykt hos Dve Lynow, boende paa Vandkonsten.

endogsaa »forestilled i en Tragedie« i hele fem Akter indledet af Prologus, der blandt andet siger:

Laaner mig nu lidt Jer Øre,
Bliver ikke deraf kiød,
At I kand vor Modgang høre,
Hvor os Ilden har tilreed.
Vi kun ønsker at jo meere
Sagen er mishagelig,
Ved Afhandlingen dis fleere
Maa fornøjde finde sig.

Det er imidlertid vanskeligt at »finde sig fornøjet« gennem de fem Akter, hvori intet sker; de bestaar udelukkende af Samtaler, der kun sparsomt refererer Begivenhederne, men filosoferer des mere over dem i trivielle Betragtninger. Et langt stærkere Indtryk af Brandens frygtelige Virkninger faar man ved at læse »Borger og Brygger *Thøer Andersen Nyegaard*«s Beretning om sine Genvordigheder i *Det afbrændte Kiøbenhavns Borgerskabs Nye-Aars Tanker*:

Jeg blev da første Mand paa Gadens Nordre Siide,
Som tog med Fiire Børn min Svangred Siæl i Haand,
Og os igiennem Ild ved Vandet maatte stride
Fra Vester Gade, hvor jeg sadt med Gaard i Stand.
Saa neppe jeg beholdt et Skiul for Skam at bære,
Ja, knap en Fier, hvor paa jeg mig med mine kand
Udhviile fællets Sorg! Hvor skal vi os nu nære?
Jeg spurte, og saa gik for Ild fra mit i Vand.
Der, det nu Mid-nat blev, Gud fleere Saar tillaver
For mig. Min Søsters Gaard stod da i Røg og Brand,
(Den eniste jeg har, som Byens Skriver haver)
Hvor meere Jammerlig blev da min usle Stand.
Da den Ild-røde Nat tog Afskeed udi Luer,
Og jeg af Ild-forbrændt paa Nørre-Gade gik;
Min gammel Moders Gaard jeg der i Ild beskuer,
Den, samme skiøbne, som min før, om Natten, fik! . . .

Hun faldt og hvor man seer, alt flere staar og rokker,
Nu hores Sørge-Lyd af Hellig Geistes Klokker, (f)
Hielp Gud! er alles Ord med Strig og Jammer-sang,
Dg hver er bange for en større Undergang. (g)

Man kand paa Runde Taarn (h) ej Sool, ej Maane
ffue,
Dg Stiernens Bej er skiult i Taage-blandet Lue:
Ild-Stiernen blusser op i hver en Randt og Braa,
Dg det er fælt at see omkring i Aabenraa. (i)

Men midt i denne Nood paa de bespændte Gader
Indfinder sig til Trost vor fromme Landsens Fader:
Den Medynk, som udaf Hans Milde Dyne saae,
Gav nok tilkiende hvad der om Hans Hierte laae.
Hand

(f) Sang-Klokkerne 29 i Tallet støbte 1647. 1648. 1649. sluttede deres sidste Sang med den Psalm: Breden din aqvend Herre Gud af Naade.

Anno 1469 meents Kirken i Kong Christian den Førstes Tid at være funderet.

(g) Iadbyggerne var i stor Frygt og Hierte-Angist fordi at Vinden vendte sig paa den øfrige Part af Byen.

(h) 1637 den 7 Julii haver Kong Christian den Fierde lagt Grundvold til Trinitatis Kirke.

1656 er samme Kirke udi Kong Friderici den Trebles Tid indviet. Taarnet som er 150 Fod i Høyden og 60 Fod i Bredden, blev bragt til Fuldkommenhed 1642.

(i) 1688 den 20 April blev der begyndt med at bygge paa den Reformeerte Kirke i Aabenraa.

Ogsaa et Par Prædikener over Ildebranden findes: Præsten, Magister *Hans Buchs Forklaring over Luc. XIX. V. 41 om Christi Graad over Jerusalem og Formaning til Kiøbenhavn af Christi Graad, Jerusalems og Byens egen Aske til Bodfærdighed*. Et lille Citat vil give et Indtryk af den gejstlige Talekunst i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede:

»Vor Naadigste Frelser kunde ikke bare sig for Graad her over Jerusalem, hvorefter *Augustinus* siger smukt om Frelseren, hvorefter græd han, uden fordi han derved har lært Mennisket at græde; Fordi her var mangel paa Vand og Omvendelses Taarer før Branden, saa var her mangel paa Vand i Branden at slukke med, mens lader os nu ikke efter Branden fattes Vand at dempe Gnisterne af Guds Vredes Ild i dend forbrændte Aske . . .«

Den anden Prædiken over Branden udsendtes af Præsten *Jens Brasen* til Nordby paa Fanø og bærer Titlen: *Tænk der paa, Kiøbenhavn! Tænk der paa, Danmark! Det er: En klagelig Ild-Tale I Anledning af den ulykkelige og forskrekkelige Ildebrand* Jens Brasen havde i sine unge, sprælske Dage været dømt til »3 Ugers Carcer« for et usømmeligt Bryllupsdigt, han havde ladet trykke uden Censur. I hans Alderdom var det sprælske, som rimeligt er, gaaet af ham, og hans Ild-Tale, som ikke undlader at opregne tidligere »Feuer-Prædikener« og katastrofale Ildebrænde, er en solid og saare lang Prædiken over Teksten: Og Herrens Ild optændtes iblandt dem og fortærede det Yderste i Lejren; da raabte Folket til Moses, og Moses bad til Herren; da forsvandt Ilden.

Hele den hidtil omtalte Litteratur er nu komplet afdød og kun af kulturhistorisk Interesse. Men et enkelt Værk om Branden har formaaet at holde sig levende lige op til vore Dage; ganske vist mindre paa Grund af udmærkede Egenskaber og de historiske Fakta, det giver, end fordi Forfatterens Stil ved sin ufrivillige Komik bestandig kalder paa Smilet: Det er Stads-Chirurgus *Carl Friederich*

En kort
Poetiske Aftegning
Paa
Den Bedrøvelige Tilstand
udi
Den Ulykkelige Ild-Brand
Som

Den 20de Octobr. 1728.
Blev optændt udi den
Kongl. Residentz-Stad Kiøbenhavn;
Kand sungen under den bekjendte Melodie:
Hiertelig mig nu længes, &c.

Prentet i Kiøbenhavn Aar 1728.

Nu, jeg kommer da endeligen til mig selver igien, O kiære Læser! Ryst og bæv nu, thi du har allerstørste Aarsag dertil! Man skiød med store Kanoner fyldt med krudt eller Pulver, det knagede og bragede paa Jorden! Det var som den gandske Verdens Lyn-Ilder havde sig forsamlede og forenede, hvortil all Verdens Tordens-Slage lode sig paa det allergræsseligste høre, Ilds Luerne i Luften og Helvede! græsseligen Svarede!«

Tidens Stil faar jo, selv i en bedre Versiøn end Reisers, let en lidt pudsig Klang i vore Øren. Efterfølgende Vers stammer fra en Mindetavle paa det Hus, hvor Ilden opstod hin ulykkelige 20. Oktober 1728, og kan passende danne Afslutningen paa denne lille Oversigt:

Stat Læser; læs; og græd, see hver en Tødel tegnet
Du seer udi mit Skildt den gandske Stad staar blegnet
Ved Ildens store magt, som icke tusind aar
Kand vinde op igien, som skeede ved det saar.
Min Formand brendte først ved en foragtet prose,
Da moxen Kiøbenhavn gik over udi il[d].
Bedrøved Læser føel, om ey din Skoe med hose
Kand føle brandens vold, Gud dømte, tie nu stil.